

GARANȚIILE DIN 13 APRILIE 1939 ȘI VALABILITATEA LOR CONTRA AMENINȚĂRII SOVIETICE LA ADRESA ROMÂNIEI LA ÎNCEPUTUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL: NOI SURSE (Partea I)

CZU: 94(478)"1939"

DOI: <https://doi.org/10.52673/18570461.25.1-76.14>Doctor în istorie **Mihai ȚURCANU**E-mail: mihai.turcanu@protonmail.comORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5-33-127X>

Institutul de Istorie, USM

THE GUARANTEES OF APRIL 13, 1939 AND THEIR VALIDITY AGAINST THE SOVIET THREAT TO ROMANIA AT THE BEGINNING OF THE SECOND WORLD WAR: NEW SOURCES (Part I)

Summary. The Ribbentrop-Molotov Pact and the Soviet-Nazi invasion of Poland brought the issue of Bessarabia to the forefront for Romania. While the Soviet Union and Germany entered World War II, the Western Allies were in a difficult position, not being at war with the Soviets but feeling the impact of their actions. Romania perceived the Soviet Union as a threat, and the Romanian government tried to calm the public about the imminence of a Soviet attack. In the context of uncertainty and the signing of the Soviet-German Treaty, Romania sought Western support to counter a possible Soviet aggression. However, the Western Allies were unwilling to engage in hostilities with the Soviets to support Romania, despite previously given security guarantees. Meanwhile, the issue of how to communicate the refusal of support became crucial for the British, who sought to coordinate the response with the French. The Romanians formally raised the question of the validity of the guarantees in the context of a possible Soviet aggression, and the British and French decided that they could not provide the requested support. The security guarantee was initially offered to protect Romania from German aggression, and a Soviet aggression represented a fundamentally different scenario. The refusal was communicated in diplomatic terms to minimize the impact on relations with Romania. The Romanian society began to realize the fundamental divergences between Romania's position and that of the Western Allies, further straining relations.

This is the first part of an article regarding the validity of Western security guarantees given to Romania on April 13, 1939, against the Soviet threat. The publication of the second part will follow.

Keywords: Ribbentrop-Molotov Pact, Moldova, Romania, Britain, France, Bessarabia, World War 2.

Rezumat. Pactul Ribbentrop-Molotov și invazia sovieto-nazistă a Poloniei au adus în prim-plan problema Basarabiei pentru România. În timp ce Uniunea Sovietică și Germania au intrat în Al Doilea Război Mondial, Aliații occidentali au fost puși într-o situație dificilă, nefiind în război cu sovieticii, dar simțind impactul acțiunilor lor. România a perceput Uniunea Sovietică drept o amenințare, iar guvernul român a încercat să liniștească opinia publică privind iminența unui atac sovietic. În contextul incertitudinii și al semnării Tratatului sovieto-german, România a căutat sprijin occidental pentru a contracara o eventuală agresiune sovietică. Însă, Aliații occidentali nu erau dispuși să se angajeze în ostilități cu sovieticii pentru a sprijini România, în ciuda garanțiilor de securitate oferite anterior. Între timp, problema modului în care ar trebui comunicat refuzul de ajutor a devenit foarte importantă pentru britanici, care căutau să coordoneze răspunsul cu francezii. Românii au ridicat formal întrebarea referitoare la valabilitatea garanțiilor în contextul unei posibile agresiuni sovietice, iar britanicii și francezii au decis că nu puteau oferi sprijinul solicitat. Garanția de securitate fusese oferită inițial pentru a proteja România de agresiunea germană, iar o agresiune sovietică reprezenta un scenariu fundamental diferit. Refuzul a fost comunicat în termeni diplomatici pentru a minimiza impactul asupra relațiilor cu România. Societatea românească a început să realizeze divergențele fundamentale dintre poziția României și cea a Aliaților occidentali, tensionând și mai mult relațiile.

Aceasta este prima parte a unui articol referitor la problema valabilității garanțiilor occidentale de securitate, acordate României la 13 aprilie 1939, contra amenințării sovietice. Va urma publicarea și a celei de a doua părți.

Cuvinte-cheie: Pactul Ribbentrop-Molotov, România, Anglia, Franța, Basarabia, Al Doilea Război Mondial.

Modul în care relațiile României cu Alianții occidentali în general și raporturile de securitate ale Bucureștiului cu Londra și Parisul au fost influențate de Pactul Ribbentrop-Molotov și de intrarea URSS în război a fost cercetat de mai mulți istorici, atât din România și din R. Moldova, cât și din Occident, iar aici pot fi menționați Gh. Buzatu, D. Fabian, S. Arhire, D. Funderburk, V.F. Dobrinescu ș.a. Acest studiu folosește surse documentare din arhivele britanice, a căror majoritate absolută nu a mai fost utilizată până acum, ceea ce permite un grad mai înalt de clarificare a problemelor analizate.

Pactul Ribbentrop-Molotov, urmat de invazia sovieto-nazistă a Poloniei și căderea acesteia, au generat o situație absolut nouă pentru statul român, situație în care a devenit evident faptul că problema Basarabiei revenea în prim-planul preocupărilor de ordin european. Intrarea sovieticilor în înțelegere (dar nu în alianță) cu nemții în cel de-Al Doilea Război Mondial a modificat radical situația inclusiv din perspectiva Alianților occidentali, întrucât în războiul tocmai declanșat iată că se angajaseră trei, nu două tabere. Cu una dintre ele – cu nemții –, englezii și francezii se găseau în stare de război, în timp ce cu sovieticii nu erau în stare de război și, reieșind din obiectivul asumat al victoriei contra nemților, nici nu doreau să se angajeze în ostilități, deși acțiunile sovietice loveau în mod clar și dur în sistemul internațional clădit de puterile occidentale prin tratatele de la Paris de la sfârșitul Primului Război Mondial. Această situație era și mai complicată pentru Anglia și Franța din cauza faptului că ele nu cunoșteau intențiile sovietice, pe termen mediu și lung, în raport cu ele însele și cu Germania, intenții care puteau să se materializeze atât în riscuri, cât și în oportunități. Având în vedere problema Basarabiei și realizarea faptului că obiectivul sovietic în Europa de Sud-Est rămânea cel al ocupării Strâmtorilor, pentru români, Uniunea Sovietică nu putea prezenta decât o amenințare.

Pornind de la această divergență de perspectivă asupra noii situații europene, create prin implicarea sovieticilor în război, interesele și prioritățile României – pe de o parte, și cele ale Puterilor Aliate – de cealaltă parte, au ajuns să fie aproape imposibil de împăcat. Neliniștile României referitoare la intențiile sovietice erau, în prima lună de război, alimentate de zvonuri cu privire la un presupus acord sovieto-german referitor la petrolul românesc și la Basarabia [1, f. 206].

Se mai poate spune, în aceste privințe, că prin modul în care a reacționat la toate simptomele conturării, din ce în ce mai clare, a amenințării sovietice din septembrie 1939 și până în iunie 1940, Guvernul

României a indus în mod voit în eroare opinia publică românească cu privire la iminența materializării agresiunii sovietice. De pildă: la sfârșitul lui septembrie 1939, în urma presiunii – diplomatice și prin intermediul incidentelor de frontieră – făcute de sovietici asupra guvernului român în contextul refugerii armatei și guvernului polonez în România, Grigore Gafencu, ministru de Externe al României, le arăta Alianților occidentali că el „n-ar fi fost deloc surprins să primească un ultimatum sovietic în viitorul apropiat” în sensul cedării Basarabiei sau chiar și Gurilor Dunării, și că sovieticii căutau în permanență „motive de harță” anume în acest scop [2, ff. 77, 78] [3, f. 79]. Însă exact în aceleași zile, având în vedere informațiile și zvonurile care circulau referitor la aceste aspecte, guvernul român a decis că ar fi fost înțelept să publice un comunicat, conform căruia „cercurile conducătoare românești dezminț categoric că ar fi existat vreoaică tensiune între guvernele sovietic și român” și că „relațiile dintre cele două țări erau bazate pe cea mai perfectă și reciprocă neutralitate”. Dezmințite ca neadevărate erau până și informațiile despre existența incidentelor de frontieră, deși ministrul britanic la București, Reginald Hoare, le transmitea superiorilor săi de la Foreign Office că „atitudinea ministrului român de externe demonstra foarte clar faptul că singurul scop al comunicatului era să liniștească publicul” [4, f. 97], [5, f. 99]. Așa cum a mai fost remarcat în istoriografia românească [6, p. 260], guvernul român a făcut tot ce a putut pentru a-i induce în mod conștient pe români în eroare, făcându-i să creadă că o agresiune sovietică în Moldova de est era o eventualitate improbabilă, în timp ce, pe de altă parte, Carol și oamenii săi nu se îndoiau de inevitabilitatea unei atare agresiuni, oricât de mult ar fi dorit ei înșiși să se amăgească în această privință. Ei au procedat astfel pentru că le-a lipsit onestitatea și curajul de a face față realității ce impunea ca iminența agresiunii să fie recunoscută deschis, întrucât aceasta ar fi însemnat să dea curs discuțiilor asupra propriului rol, din trecut și eventual din viitor, în legătură cu gradul de pregătire necesar pentru a face față acelei încercări.

Vestea semnării Tratatului sovieto-german de frontieră și prietenie din 28 septembrie 1939, prin care era amendat Pactul Ribbentrop-Molotov, a alimentat suplimentar fricile românilor. Gafencu îi mărturisea Ministrului plenipotențiar britanic la București, Reginald Hoare, că vestea noului acord generase o stare de „anxietate maximă”, dar și aceea că el „încă mai spera”, după cum avea să se dovedească, nejustificat, că divergența sovieto-germană de interese la Gurile Dunării și strâmtorile turcești ar fi putut adăposti România de o agresiune [7, f. 208].

În această situație de incertitudine, românii au căutat să afle dacă, în eventualitatea agresiunii sovietice, ei ar fi putut conta pe sprijinul occidental, în virtutea garanțiilor de securitate primite de la Anglia și Franța pe 13 aprilie 1939.¹ La însărcinarea lui Gafencu, pe 27 septembrie, Viorel-Virgil Tilea, Ministrul României la Londra, a făcut demersurile necesare (dar neoficiale), iar Alexander Cadogan, Subsecretarul britanic de stat pentru afaceri externe, i-a amintit (tot neoficial) că garanțiile fuseseră acordate României într-o perioadă în care amenințarea iminentă la adresa statului român părea să vină din partea Germaniei naziste și de aceea ele nu vizau hotarul de est al României, dar că Marea Britanie ar putea să caute modalități de ajutorare a României în fața unui atac sovietic în situația în care ar fi putut fi asigurat concursul Turciei [8, f. 87]. Tot la 27 septembrie 1939, fără a aduce în mod nemijlocit în discuție garanțiile, Gafencu le-a declarat șefilor de misiune britanic și francez de la București că în noile circumstanțe nu Germania, ci Rusia sovietică era cea mai mare amenințare la adresa României și că el se aștepta la un ultimatum sovietic „în viitorul apropiat”, ultimatum căruia guvernul român era, chipurile, hotărât să i se opună. La rândul său, Hoare și-a întrebat superiorii dacă ar trebui să răspundă afirmativ la o eventuală întrebare a lui Gafencu despre valabilitatea garanțiilor.

Aceste adresări i-au luat prin surprindere pe britanici, iar funcționarii de rang inferior de la Foreign Office au fost nevoiți să constate că „garanția era în totalitate necondiționată și că „e clar că ne-am expune unor învinuiri de lipsă de bună credință dacă am pretinde acum că această declarație [de oferire a garanțiilor de securitate] a fost făcută cu rezerva ținută în minte precum că ea nu prevedea cazul unei agresiuni din partea Rusiei” [9, f. 76-79]. Funcționarii de rang mai înalt au dat însă dovadă de mai multă imaginație. Subsecretarul britanic de stat adjunct pentru afaceri externe, Orme Sargent, aprecia că, în contextul conturării imposibil de ignorat a amenințării sovietice la adresa României, venise momentul „să hotărâm fără întârziere” dacă s-ar fi aplicat zisa garanție în eventualitatea materializării acelei amenințări, chiar dacă tot el recunoștea că garanția acordată României a fost

formulată „în termeni generali, ce nu prevăd vreo excepție, ca în cazul Poloniei”². Pe de altă parte, Sargent considera că „excepția” după care s-ar fi putut ascunde britanicii pentru a se eschiva de la obligația asumată putea fi găsită în refuzul de a interpreta un atac sovietic contra României drept o amenințare la adresa independenței acesteia, deși admitea că o astfel de interpretare s-ar fi putut dovedi discutabilă în funcție de anvergura sau obiectivele urmărite de sovietici printr-o atare agresiune: de pildă, dacă aceștia și-ar fi propus anexarea nu doar a Basarabiei, ci și a Gurilor Dunării. Până la urmă însă, Sargent concluziona că toate acele considerații erau „irelevante” în condițiile în care britanicii nici nu se gândeau să se angajeze în ostilități cu URSS în orice altă eventualitate decât aceea în care sovieticii înșiși i-ar fi atacat. Sargent aprecia că cel mai sincer din partea Aliaților ar fi fost un refuz direct, chiar dacă „brutal”, însă nu considera indicată această cale de acțiune din cauza potențialelor „consecințe” ale unei atare brutalități.

Funcționarii înalți de la Foreign Office – Cadogan, Sargent și Halifax – erau cu toții unanimi în decizia de a evita angajarea Angliei în ostilități cu sovieticii „din pricina” României, deși recunoșteau, în discuțiile lor interne, că termenii garanției le creau în raport cu Bucureștiul o obligație generală de care, după Halifax, „nu era ușor de debarasat”. După părerea lor unanimă, chiar dacă ei nu intenționau în niciun caz să se angajeze în ostilități cu sovieticii pentru a-i sprijini pe români, totuși nu trebuiau să le răspundă acestora într-un mod care le-ar fi trădat poziția. În acele condiții, părerea britanicilor era că trebuiau, pentru a refuza, să facă trimitere la condițiile în care fusese acordată garanția și care între timp se schimbaseră, ori la poziția Turciei, deși din corespondența internă britanică rezultă că până și în eventualitatea în care Turcia și-ar fi oferit concursul, e puțin probabil ca britanicii să fi luat în mod serios în calcul sprijinirea României contra sovieticilor, un atare pas neînsemnând nimic altceva, după Cadogan, decât „prelungirea agoniei României” pentru o scurtă perioadă de timp. Faptul că atitudinea britanică față de România putea fi considerată pe bună dreptate ca fiind una cinică și cu două fețe era recunoscut chiar de Cadogan care, în documentele interne ale Foreign Office, admitea că, adoptând acea atitudine, englezii implementau o „doctrină pur-hitleristă, care ne este impusă de circumstanțe asupra cărora nu avem nici un control” [10, f. 85].

¹Textul garanției, enunțată de premierul Neville Chamberlain la 13 aprilie 1939, în ședința parlamentului britanic: „În cazul în care s-ar întreprinde vreo acțiune care ar amenința în mod clar independența Greciei sau a României și căreia guvernul grec sau, respectiv, cel român ar considera vital să i se opună cu forțele lor naționale, guvernul Majestății Sale s-ar simți obligat să acorde imediat guvernului grec sau român, după caz, tot sprijinul de care este capabil.” (traducerea autorului).

²Remarca se referă la Tratatul de asistență mutuală polono-britanic din 25 august 1939 și care conținea o prevedere secretă ce specifica faptul că el era aplicabil doar contra Germaniei.

Problema se rezuma, deci, la modalitatea cea mai convenabilă (adică cea mai în măsură să salveze aparența corectitudinii britanice) prin care refuzul trebuia adus la cunoștința românilor, iar aici era esențial, din punctul de vedere al britanicilor, să nu se lase descoperiți de către francezi, adică să-și coordoneze în prealabil refuzul cu ei [11, ff. 77-78] [12, f. 86]. Prin urmare, Hoare a primit instrucțiunea ca, atât timp cât un răspuns comun anglo-francez încă nu era agreeat, să facă trimitere, în eventualitatea oricărei întrebări directe referitoare la garanții, la necesitatea de a preciza poziția conducerii Foreign Office-ului în această privință [13, f. 80]. Întrebarea anticipată de britanici a fost pusă de Gafencu la 29 septembrie 1939, ocazie cu care el a sugerat cu mult optimism britanicilor oportunitatea trimiterii de nave de luptă și escadrile de avioane în sprijinul României atacate de sovietici, adăugând că, după părerea sa, Turcia „ar fi cooperat” într-un atare scenariu [14, f. 107].

Iată circumstanțele în care, la sfârșitul lui septembrie 1939, Edward Halifax i-a rugat pe francezi să-și reexamineze, în noile circumstanțe, garanția din 13 aprilie și să se expună asupra unei posibile valabilități a acesteia în eventualitatea unei agresiuni sovietice contra României. Mai bine zis, el le arăta francezilor, în termeni lipsiți de orice echivoc, că Aliații „trebuiau să recunoască imposibilitatea” de a-i sprijini pe români în fața sovieticilor și să-și ajusteze politica la „această constatare neplăcută” tot așa cum au decis că „balanța avantajelor” înclină în defavoarea unei declarații de război Rusiei. Halifax îi mai transmitea premierului francez, E. Daladier, că n-ar fi fost indicat să se facă trimitere la subterfugiul că un atac sovietic contra României n-ar fi reprezentat neapărat o amenințare la adresa independenței acesteia, deoarece textul garanției lăsa la discreția statului român să decidă ce anume ar fi fost o amenințare la adresa sa, angajându-se să lupte cu arma în mână contra unei astfel de amenințări, indiferent de formă. Halifax le mai arăta francezilor că garanția fusese acordată într-un mod unilateral românilor, ceea ce însemna că ea nu avea valoarea unei obligații contractuale sau a unei înțelegeri bilaterale și putea fi, prin urmare, modificată sau ajustată tot într-o manieră bilaterală pentru a exclude din eventualitățile aplicării sale pe cea a unei agresiuni sovietice. Totodată, el îl atenționa pe Daladier că n-ar fi fost de dorit să dea românilor un răspuns de refuz atât de direct din cauza „repercusiunilor indezirabile” pe care el le-ar fi putut avea asupra relațiilor Aliaților cu România. Respectiva depeșă a lui Halifax prezintă interes și datorită faptului că arată destul de transparent că englezii nu doreau să ia în calcul posibilitatea sprijinirii României nici în eventualitatea concursului turc, cu toate

că știau că acesta oricum n-ar fi putut fi asigurat. Cât de mult se schimbase, în condițiile intrării în război a sovieticilor, valoarea pe care britanicii o acordau relației lor cu România este indicat și de atitudinea lor față de ce ar fi putut însemna garanția chiar și în sensul cel mai strict, adică antigerman. Astfel, Halifax îi transmitea lui Daladier că ideea inițială [a garanției] a fost aceea că, dacă Germania ar fi atacat România, noi [guvernul britanic] am fi putut, împreună cu guvernul francez, să sprijinim România prin atacarea Germaniei în vest și angajarea, în acest fel, a forțelor germane [pe acel teatru de operațiuni]. Această teză i-a aparținut, inițial, lui Cadogan, care i-a comunicat-o la 2 septembrie 1939 lui Tilea, căruia i-a mai arătat că același raționament n-ar fi putut fi aplicat și în eventualitatea unei agresiuni sovietice, pentru a justifica lipsa dorinței guvernului britanic de a-și onora garanția într-un astfel de scenariu [15, ff. 93-95]. Dincolo de faptul că modul în care Aliații au reacționat în vest la atacul german contra Poloniei contrazicea tot ce spuneau Halifax sau Cadogan că ar fi putut face Anglia și Franța, în vest, pentru a ajuta România, trebuie să constatăm, de asemenea, că Halifax înfățișa într-o manieră cu totul inexactă „ideea originală” a garanției: aceasta se rezuma nu doar la presiunea militară în vest în eventualitatea unui atac contra României, ci și la ajutorarea nemijlocită a acesteia chiar pe teritoriul său: obiectivele urmărite de Aliați în negocierile cu turcii din primăvara și vara lui 1939 (dar care nu fac obiectul cercetării date) arată suficient de clar lucrul acesta. Foarte curând însă englezii s-au convins că francezii nu erau cu nimic mai dornici decât ei înșiși să aplice prevederile garanției de securitate într-un mod ce i-ar fi implicat în vreun conflict cu sovieticii [16, f. 102], deși reacția franceză n-a mișcat foarte mult lucrurile în sensul definirii formulei prin care refuzul trebuia adus la cunoștința românilor [17, f. 114].

Întrucât procesul de coordonare a răspunsului anglo-francez ce urma să fie dat românilor se întindea, Tilea l-a abordat din nou, și iarăși „neoficial”, pe Cadogan la 7 octombrie, iar britanicul i-a arătat românului că, deși poziția oficială britanică în această privință era pe cale de a fi definitivată, el personal anticipa un răspuns negativ care ar fi arătat că „garanția fusese acordată României doar cu scopul de a o proteja de agresiunea germană, și că eventualitatea unei agresiuni sovietice reprezenta un scenariu fundamental diferit”. Această reacție a fost considerată de Tilea atât de descurajatoare, încât el i-a sugerat Subsecretarului de stat că ar fi fost mai bine ca guvernul britanic să facă cu totul abstracție de faptul că întrebarea referitoare la garanții a fost ridicată și să nu facă nicio comunicare oficială în acest sens guvernului român [18, f. 123].

Halifax personal l-a sfătuit pe Tilea să nu facă pasul de a cere un răspuns formal Londrei cu privire la valabilitatea garanției contra amenințării sovietice, întrucât el anticipa că un atare răspuns ar fi fost „probabil” unul negativ [19, ff. 288, 289]. Acest sfat a fost repetat de către Cadogan pe 17 octombrie (iar apoi și de către Hoare, la București [20, f. 159]), ocazie cu care i-a arătat românului că garanția din 13 aprilie fusese acordată României ca instrument de „descurajare” a Germaniei și că, de vreme ce Anglia se afla deja în stare de război cu aceasta din urmă, valoarea garanției fusese deja epuizată, iar „angajarea în ostilități cu un nou dușman în persoana sovieticilor n-ar servi niciunui scop util” [21, f. 156-158].

Diplomații români, sau cel puțin cei de la Londra, intuiau corect care era tendința generală de evoluție a problemei, întrucât Tilea avertiza Ministerul Afacerilor Străine să nu forțeze Foreign Office-ul în vederea oferirii unui răspuns categoric, căci acesta putea foarte bine să fie unul negativ, „ceea ce ar fi însemnat pur și simplu invitarea Rusiei de a ne ocupa” [22, f. 247]. Pe de altă parte, dincolo de motivele deja indicate ale britanicilor de a nu da un răspuns negativ lipsit de echivoc la întrebarea românilor referitoare la garanțiile de securitate, modul în care Halifax sau Cadogan i-au răspuns lui Tilea, ori modul în care Hoare a fost instruit să-i răspundă lui Gafencu, reflectă și faptul că englezii încă nu apucaseră să agreeze cu francezii forma în care trebuia ambalat acel răspuns, cu toate că și unii, și alții erau în totalitate de acord că el urma să fie unul negativ. Întrucât însă reacția preliminară a britanicilor la interpelările lui Tilea și Gafencu a fost suficient de sugestivă pentru a-i descuraja pe români să ridice problema în mod oficial, urgența necesității formulării unei poziții aliate în acest sens a dispărut, pentru moment [23, f. 160].

Pe de altă parte, la acea dată devenea deja evident că societatea românească începea să vadă din ce în ce mai clar divergențele fundamentale între poziția României – pe de o parte, și cea a Alianților occidentali – de cealaltă parte, Hoare raportând la Foreign Office „reacția echivocă” a presei față de refuzul înnoit al lui Chamberlain și Daladier de a accepta ofertele repetate de pace ale lui Hitler: publicațiile românești, chiar dacă admiteau că puterile aliate aveau dreptate să respingă oferta lui Hitler ca lipsită de sinceritate și de orice garanție pentru pacea și securitatea pe continent, totuși exprimau temerea că un conflict prelungit ar fi putut rezulta într-o catastrofală distrugere reciprocă ce ar arunca Europa într-o stare de înapoiere medievală [24, ff. 214-216]. Aceste semnale îl făceau pe Hoare să-l atenționeze la 10 octombrie pe Gafencu că el începea să detecteze „... tendința de a privi

Germania drept o contragreutate absolut necesară” în raport cu sovieticii și că „ar fi fost o greșeală [din partea românilor] să exagereze pericolul rusesc, mai ales dacă aceasta ar fi făcut societatea să concluzioneze că Germania era, sau putea deveni, aproape un prieten”. În zadar se declara însă Gafencu de acord cu Hoare [25, f. 211]: forța împrejurărilor determinate de atât de multe oportunități ratate anterior l-a împins mai apoi să accepte lucruri pe care la acea dată probabil că le-ar fi crezut inacceptabile.

În partea a doua a acestui articol urmează analiza modului în care a evoluat, pe parcursul lunilor octombrie-decembrie 1939, problema garanției de securitate oferită României de Alianții occidentali în aprilie 1939, chestiune ridicată din nou de români în contactele cu francezii și britanicii în contextul eșecului tratatelor sovieto-turce de la începutul lui octombrie 1939 și a semnării Tratatului anglo-franco-turc din 19 octombrie 1939.

BIBLIOGRAFIE

1. Lorraine, P. (ambasadorul britanic la Londra) către Foreign Office, nr. 977 din 28 septembrie 1939. În: T.N.A. (The National Archives), fond F.O. (Foreign Office) 371, dosar 23840.
2. Minuta lui Orme Sargent din 25 septembrie 1939. În: T.N.A., Fond F.O. 371, dosar 23846.
3. Hoare către Foreign Office, nr. 498 din 28 septembrie 1939. În: T.N.A., Fond F.O. 371, dosar 23846.
4. Hoare către Foreign office, nr. 500 din 28 septembrie 1939. În: T.N.A., Fond F.O. 371, dosar 23840.
5. P. Loraine către Foreign Office, nr. 978 din 28 septembrie 1939. În: T.N.A., Fond F.O. 371, dosar 23840.
6. Schipor, B.A. *Politica Marii Britanii la frontiera de vest a Uniunii Sovietice, 1938-1941*, Iași, 2007, 347 p.
7. Hoare către Foreign Office, nr. 509 din 30 septembrie 1939. În: T.N.A., Fond F.O. 371, dosar 23840.
8. Minuta lui Cadogan despre întrevvedere cu Tilea din 27 septembrie 1940. În: T.N.A., Fond F.O. 371, dosar 23846.
9. Hoare către Foreign Office, nr. 498 din din 27 septembrie 1939, și adnotarea lui P. Broad din 28 septembrie la această depeșă. În: T.N.A., Fond F.O. 371, dosar 23846.
10. Minuta lui Cadogan din 26 septembrie 1939. În: T.N.A., Fond F.O. 371, dosar 23846.
11. Minuta lui O. Sargent din 26 septembrie 1939. În: T.N.A., Fond F.O. 371, dosar 23846.
12. Minuta lui Halifax din 26 septembrie 1939. În: T.N.A., Fond F.O. 371, dosar 23846.
13. Halifax către Hoare, nr. 1491 din 28 septembrie 1939. În: T.N.A., Fond F.O. 371, dosar 23846.
14. Hoare către Halifax, nr. 510 din 29 septembrie 1939. În: T.N.A., Fond F.O. 371, dosar 23846.
15. Halifax către Phipps, nr. 725 din 28 septembrie 1939. În: T.N.A., Fond F.O. 371, dosar 23846.

16. Sargent către Phipps (ambasadorul britanic la Paris), 2 octombrie 1939. În: T.N.A., Fond F.O. 371, dosar 23846.

17. Foreign Office către Phipps, nr. 784 din 6 octombrie 1939. În: T.N.A., Fond F.O. 371, dosar 23846.

18. Minuta lui Cadogan cu privire la conversația sa cu Tilea din 7 octombrie 1939. În: T.N.A., F.O. 371, dosar 23846.

19. Referat at M.A.S. cu privire la adresa secretă nr. 7621/III din 29 octombrie 1939 a Marelui Stat Major al Armatei române cu referință la problema garanțiilor. În: A.M.A.E.R. (Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României), Fond 71/România, v. 7.

20. Foreign Office către Hoare, nr. 611 din 27 octombrie 1939. În: T.N.A., F.O. 371, dosar 23846.

21. Minuta lui Cadogan despre conversația cu Tilea din 17 octombrie 1939 și adnotările lui F.D. Brown din 18 octombrie și P. Broad din 22 octombrie. În: T.N.A., F.O. 371, dosar 23846.

22. Tilea către M.A.S., nr. 1274 din 13 octombrie 1939. În: A.M.A.E.R., Fond 71/România, v. 7.

23. Nichols către Campbell (însărcinatul cu afaceri britanic la Paris), nr. 2648 din 30 octombrie 1939. În: T.N.A., F.O. 371, dosar 23846.

24. Hoare către Halifax, nr. 299 din 12 octombrie 1939. În: T.N.A., Fond F.O. 371, dosar 23840.

25. Hoare către Foreign Office, nr. 577 din 10 octombrie 1939. În: T.N.A., Fond F.O. 371, dosar 23840.

Valentina Rusu Ciobanu. *Dimineața. Micul dejun*, 1979, tempera pe pânză, 124,4 × 119,7 cm (MNAM).